

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Костюк Юлії Михайлівни

«Суспільно-політичний неолексикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах» (Тернопіль, 2021. 251 с.), подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія до спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.016 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Трансформація сучасного суспільства з акцентом на світову глобалізацію, зміни в різних галузях і сферах діяльності, нинішні суспільно-політичні події та життєві реалії слугують важливим інформаційним джерелом, що знаходить віддзеркалення в засобах масової комунікації. На цьому тлі ознаки динамізму виявляє й український публіцистичний мовопростір, а надто інтернет-середовище, для якого характерні демократизація й лібералізація літературних стандартів, неологізація, неосемантизація, що часто відбувається на осі міжстильових зміщень, та ін. Зазначені орієнтири та безперервність розвитку українського словника спонукає лінгвістів до нових наукових досліджень і свідчить про актуальність порушеної проблеми. Глибиною проникнення в її сутність позначена й дисертація Юлії Михайлівни Костюк *«Суспільно-політичний неолексикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах»*.

Різноаспектна інтерпретація лексичних інновацій загалом та суспільно-політичної тематики зокрема перебувала в полі зору багатьох лінгвістів, із здобутками яких здобувачка добре ознайомена, що доводить огляд найвідоміших напрацювань у вступній частині, їхній докладний аналіз у першому розділі та покликання в інших частинах дисертації. Водночас, як слушно зазначає Юлія Михайлівна, «насичене суспільне життя і високі темпи неологізації сприяють інтенсивній появі нових одиниць із суспільно-

політичною семантикою» (с. 17), що стало однією з вагомих передумов для їхнього комплексного студіювання. Головний акцент здобувачки припадає на вияв формальних, семантичних і соціонормативних ознак неолексикону інтернет-комунікації 2014–2019 рр.

Тематика дисертації відповідає плановій науково-дослідній темі кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Лексична ідентичність національної мови: баланс питомого і запозиченого» (НДР № 0119U100476).

Узявши за *мету* «дослідити семантичні, формальні і соціонормативні ознаки суспільно-політичного неолексикону української інтернет-комунікації на синхронному зрізі 2014–2019 рр.» (с. 19), авторка визначила сім завдань, успішне й поетапне розв'язання яких зреалізоване в чотирьох розділах дисертації й узагальнене в достатньо вмотивованих висновках до розділів та загальних висновках.

Юлія Михайлівна, обґрунтувавши необхідність аналізу суспільно-політичного неолексикону, уперше комплексно дослідила специфіку новотворів, неосемантів і неозапозичень зазначеного часового зрізу; запропонувала й успішно зреалізувала двовимірну авторську модель інтегрального аналізу суспільно-політичного неолексикону, зорієнтовану, по-перше, на вияв семантичних, формальних і соціонормативних ознак лексичних одиниць, по-друге, на специфіку сучасних інтернетних видань і соціальних мереж. Повноту класифікаційної характеристики суспільно-політичної лексики забезпечило чітке розмежування загальноживаної лексики, одиниць термінологічного походження, номенклатури, стилістично забарвлених лексем, серед яких пріоритетності надано негативно оцінним номінаціям. Окреслений комплекс найвагоміших здобутків виконаної дисертації засвідчує її безсумнівну *наукову новизну* й вагоме *теоретичне та практичне значення*.

Високу наукову вірогідність результатів дослідження забезпечила докладно простудійована джерельна база, що охоплює понад 6 тисяч

мікроконтекстів, дібраних з інтернет-видань, блогів та соціальних мережах «Фейсбук» і «Твіттер».

Результати наукового пошуку достатньо апробовані на восьми міжнародних і двох всеукраїнських конференціях, засіданнях кафедри української мови та методики її навчання, звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка впродовж 2018–2021 рр., у восьми одноосібних публікаціях, серед яких 1 стаття в журналі, проіндексованому в наукометричній базі Scopus, 3 статті у фахових виданнях України категорії «Б» та 1 підрозділ у закордонній монографії.

Проаналізувавши різні наукові парадигми й запропонувавши аналітичний огляд дотичних за проблематикою праць, Ю. М. Костюк не тільки грамотно використала розглянуті теоретичні засади, а й чітко задекларувала власну позицію: обґрунтувала перевагу такого напрямку, як політична лінгвістика, визначила його вузлові ознаки; окреслила категорійні особливості суспільно-політичної лексики; виявила важливі риси інтернет-комунікації, її мовне й жанрове різноманіття. Про особливий лінгвістичний хист авторки свідчить запропонований у дисертації алгоритм інтегрального аналізу суспільно-політичного неолексикону інтернет-комунікації, що вирізняється дотриманням поетапності та чітко сформульованих методологічних засад (с. 58–63).

Аналіз семантико-стилістичних особливостей суспільно-політичних номінацій ґрунтовано на «класифікації як продукті логіко-лінгвістичного узагальнення» (с. 66). Наголошуючи на розгалуженій семантичній амплітуді зазначених мовних одиниць та проблемі їхньої систематизації, здобувачка запропонувала власну класифікацію суспільно-політичного лексикону. Керуючись трьома кваліфікаційними принципами: «1) мовна / позамовна детермінованість зв'язків між лексемами; 2) тип структурних відношень (комутація / субституція) усередині мікросистеми; 3) місце розташування і тип ідентифікатора (імені) групи» (с. 69), вона вмотивувала виділення п'ятих тематичних груп («Суспільство. Держава», «Політика», «Право», «Економіка»

та «Військова справа») із їхнім подальшим членування на підгрупи й тематичні мікрогрупи. Цілком логічний та прийнятний акцент на явищі детермінологізації деякої частини мовних одиниць, унаслідок чого, за спостереженнями дисертантки, «змінюється не лише сфера використання, а й рівень розуміння семантики терміна мовцями-неспціалістами» (с. 84). Запропоновану семантичну типологію суспільно-політичної лексики з акцентом на її неологізацію та актуалізацію вважаємо вмотивованою, об'єктивною, цілісною й достатньо підтвердженою фактичним матеріалом. На її основі дисертантка визначили, що найбільше неолексики ввійшло в тематичну групу «Політика», зокрема в підгрупи «Суб'єкти політики», «Міжнародні відносини», «Управління», «Ідеологія» та «Вибори»; натомість інновації тематичних груп «Право» й «Економіка» менші за обсягом (с. 93). Така диференціація мовних одиниць видається логічною, проте твердження здобувачки звучали б переконливіше, якби ґрунтувалися на конкретних кількісних показниках, як, наприклад, у розділі 3, де представлено матеріал у відсотковому плані.

Вагомим теоретичним здобутком праці вважаємо докладний опис формальних виявів нової суспільно-політичної лексики, у межах якої розглянуто новотвори, неосеманти, або семантичні неологізми, та неозапозичення. За спостереженнями Юлії Михайлівни, «в аналізований період відбувається інтенсивний процес неологізації з активізацією внутрішньомовних словотворчих ресурсів і залученням іншомовних одиниць» (с. 95), що й спонукало молоду дослідницю до заглиблення в цю проблему. Ю. М. Костюк цілком закономірно приділяє помітну увагу похідним лексемам, утвореним суфіксальним (с. 96–99), префіксальним (с. 99–102), префіксально-суфіксальним та безафіксним (с. 102) способами, композитам (с. 103–105), юкстапозитам (с. 105–106), абрєвіатурам (с. 106–107), контамінованим (с. 107–109), універбаційним (с. 109–110) і субстантивованим (с. 110–112) одиницям, принагідно вказує на їхню частиномовну належність, супровідне експресивно-оцінне навантаження, почасти оказіональний характер. Наголошуючи на динамічних процесах, авторка послідовно та концентровано інформує, які

саме питомі й запозичені форманти беруть участь у моделюванні новотворів, та розглядає їх у площині продуктивності / непродуктивності. Виправданим із погляду цілісності осмислення специфіки нових суспільно-політичних номінацій вважаємо їхній аналіз у контексті нормативності. Імпонує те, що дисертантка не тільки зосереджує увагу на лексемах, які порушують дериваційні традиції (*атошник, набушник, всепропальщик*), а й рекомендує замінити їх правильним варіантами із суфіксом *-вець* (с. 97). Проте, напевно, ідеться про формант *-ець*, що слугує засобом творення іменників, зокрема й на позначення назв істот. Загалом цей фрагмент роботи не викликає принципових заперечень, проте деякі теоретичні положення дисертантки спонукають до роздумів. Зокрема, на с. 96, подаючи дефініцію, Юлія Михайлівна пише: «Суфіксальний спосіб – це творення нових суспільно-політичних лексичних одиниць за допомогою суфіксальних формантів і системи флексій» (с. 96), що, на нашу думку, певною мірою порушує традиційну інтерпретацію статусу закінчення, адже в науковій літературі його прийнято вважати словозмінною морфемою, а не словотвірною. Флексія бере участь у словотворенні, якщо слугує єдиним формальним засобом моделювання слова з новим лексичним значенням (див.: Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: Вища школа, 1999. С. 118–120.). В академічному виданні «Словотвір сучасної української літературної мови» (відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наукова думка, 1979. 407 с.) науковці загалом не надають флексії статусу дериваційної морфеми. Хотілося б почути думку здобувачки із цього питання. Цікаво дізнатися позицію авторки й у визначенні дієприкметникових суфіксів. Акцентуючи на вказаній групі лексем, здобувачка вважає, що деякі з них утворені за допомогою суфікса «*-ан(ий): люстрований*» (с. 99). Проте в поданому слові формант *-н-*, адже твірна основа *люструва-*. Крім того, пасивним дієприкметникам української мови не притаманний суфікс *-ан-* (для них характерні форманти *-н-, -ен-, -єн-, -т-*).

У дисертації грамотно й вичерпно проаналізовано нові слова, що потрапили до нашого словникового складу з іншої мови (с. 112–118), розглянуто такі форми запозичення, як транскодування (транслітерування й транскрибування), калькування, напівкалькування (поєднання калькування та транскодування), наголошено на особливостях їхньої мовної адаптації. Після ознайомлення з цією інформативною й насиченою ілюстративним матеріалом частиною праці виникає питання: чи простежила авторка, з якої мови запозичення домінують? У четвертому розділі вона докладніше зупиняється на англізмах. Цікаво почути, чи слугували об'єктом дослідження запозичення з інших мов.

Вирізнення наявних у мові лексем, які функціують із новими значеннями, послугувало основою для виділення семантичних неологізмів, на позначення яких, крім вказаного аналітично представленою поняття, використано однослівний термін *неосемант* (с. 118–132). За спостереженнями Ю. М. Костюк, «розширення семантики усталених в українському словникові одиниць найчастіше відбувається за допомогою метафоризації або метонімізації» (с. 124). Досить репрезентативним у вияскравленні продуктивності певних моделей слугує поданий на рис. 3. 1 (с. 121) графік частотності використання користувачами Google пошукових запитів «сотня» та «Небесна сотня» за період 01.01.2013 – 01.01.2017 рр. На наше переконання, цілком аргументовано до джерел суспільно-політичних неосемантів зараховано термінологію.

Класифікаційну модель опису новітньої суспільно-політичної лексики доповнює структурно-частиномовний аналіз багатокомпонентних номінацій. Характеризуючи складні словосполучення, зокрема дво-, три-, чотирикомпонентні та одне, що нараховує п'ять мовних одиниць, дисертантка почасти звертає увагу на особливості семантико-стилістичної сполучуваності суспільно-політичних неолексем у досліджуваних текстах, указує на їхню здатність поєднуватися з різними за значенням словами чи функціювати поодинокі.

Від семантичного й формального аспектів студіювання суспільно-політичного неолексикону Ю. М. Костюк логічно переходить до опису його соціонормативних ознак. Якщо в попередній частині праці такий підхід фрагментарний, то в четвертому розділі він виявляє системний характер. У цьому контексті розглянуто фонематичні й графічні варіантні форми неозапозичень, виникнення яких умотивовано їхнім засвоєнням одночасно двома способами – транслітеруванням і транскрибуванням, що слугує передумовою дослідження таких номінацій на тлі мовної кодифікації. Залучення соціонормативного аспекту абсолютно виправдане, оскільки він дає змогу простежити традиції й тенденції розвитку мови загалом та її лексичного складу зокрема. У мові інтернет-видань досліджуваного часового зрізу авторка виявила 22 мовні одиниці, що мають формальні варіанти. За спостереженнями здобувачки, значну «потужність» у цьому плані виявляє транслітерована кирилицею номінація *Brexit*, представлена понад 10 варіантами (с. 140). На відміну від неї «інші суспільно-політичні неозапозичення демонструють меншу фонематичну варіативність, найчастіше утворюючи пару “транслітерований варіант – транскрибований варіант”» (с. 142). Нам імпонує, що авторка не просто виявила в тексті варіантні форми, а й, керуючись сучасними літературними нормами, запропонувала й обґрунтувала правильне написання досліджуваних лексем.

Заслужують поцінування подані в четвертому розділі стилістичні характеристики суспільно-політичної лексики в мові інтернет-видань і соціальних мереж. Зокрема, зосереджено увагу на образності, експресивності та ідеологічній конотованості нових слів. Позитивно, що вказані мовні одиниці розглянуто у зв'язку із зовнішніми чинниками, зокрема з періодами Євромайдану, етапом розгортання активної фази гібридної війни та періодом виборних перегонів і зміни влади. Адже задля формулювання певних лінгвістичних висновків науковцеві завжди потрібно проникнути в різні сфери суспільного життя.

